

NOTKI RECENZYJNE

Jerzy Kaliszuk, *Codices deperditi. Średniowieczne rękopisy łacińskie Biblioteki Narodowej utracone w czasie II wojny światowej*. T. 1: *Dzieje i charakterystyka kolekcji*. T. 2, cz. 1 i 2: *Katalog rękopisów utraconych*. T. 3: *Indeksy. Aneks. Bibliografia*, Wrocław: Wrocławskie Towarzystwo Miłośników Historii, 2016, t. 1 ss. 685, [2]; t. 2, cz. 1 ss. 646, cz. 2 ss. 653-1379; t. 3 ss. 754, il., Dziedzictwo Kulturowe po Skasowanych Klasztorach, 8, ISBN 978-83-87843-42-7 (całość).

W czasie II wojny światowej, jak się szacuje, ze zbioru rękopisów Biblioteki Narodowej w Warszawie, który przed wojną wynosił ponad 40 tysięcy jednostek, spalonych przez wojska niemieckie zostało blisko 38,5 tysięcy rękopisów. W samym zbiorze rękopisów powstałych do 1800 r. ocalało z ok. 14,5 tysięcy woluminów zaledwie 1848 jednostek, czyli ok. 12,7% przedwojennego zasobu. Trzytomowa książka *Codices deperditi...* Jerzego Kaliszuka poświęcona jest wyodrębnionym z całości księgozbioru BN średniowiecznym rękopisom łacińskim utraconym w czasie II wojny światowej. Poprzez analizę tych kodeksów Autor scharakteryzował część polskich księgozbiorów średniowiecznych. Na podstawie różnych cech – zawartych w rękopisach dat, wymienionych kopistów, materiału piśmiennego i doboru tekstów, J. Kaliszuk wyodrębnił ponad 1400 rękopisów, które uznał za te spełniające kryteria łacińskiego rękopisu średniowiecznego. *Codices deperditi...* składa się z trzech tomów. Pierwszy tom zawiera dwie części obejmujące – dzieje kolekcji i stan opracowania oraz jej charakterystykę. Tom drugi stanowi dwa woluminy zawierające podzielony na dwie części katalog 1445 rękopisów utraconych, w tym „rewindykaty” oraz kodeksy pochodzące z Biblioteki Wilanowskiej, która weszła w skład kolekcji BN. Katalog poprzedza wprowadzenie, wykazy skrótów: źródeł rękopiśmiennych, źródeł i opracowań drukowanych, nazw bibliotek i pozostałych skrótów. Dokładne opisy zidentyfikowanych średniowiecznych rękopisów łacińskich zamieszczone w katalogu mogą stanowić pomoc w identyfikacji ewentualnie odnalezionych w przyszłości kodeksów. Tom trzeci to indeksy, aneks i bibliografia. Indeksów jest osiem: autorów i tytułów tekstów, tytułów kodeksów, kopistów, proveniencji (w tym osobowy, geograficzny, rękopisów nieustalonego, „obcego” pochodzenia, instytucji, rękopisów o nieustalonej proveniencji), chronologiczny, a także cytowanych rękopisów (w tym z tzw. sygnaturami petersburskimi

i wilanowskimi oraz inne). Siódmy indeks to konkordancja dawnych sygnatur bibliotek, z których pochodziły kodeksy, a ósmy jest wykazem rękopisów zachowanych. W aneksie zamieszczone są wypisy źródłowe poprzedzone wstępem: z rękopisów zniszczonych w czasie II wojny światowej, z katalogów rękopiśmiennych, informacji o katalogach rękopisów, zestawienia Marii Hornowskiej¹. Tom dopełnia obszerna bibliografia źródeł rękopiśmiennych oraz źródeł i opracowań drukowanych, a także spis 68 ilustracji, które umieszczone zostały na końcu tomu.

Ta obszerna i nowatorska praca J. Kaliszuka (dotychczas nie było w piśmiennictwie takiego opracowania) odpowiada na szereg pytań badawczych, ale także stawia nowe. Autor zaznaczył, że cały ujęty przez niego zbiór rękopisów to kodeksy, które **prawdopodobnie** uległy zniszczeniu i nigdy zatem nie będzie pewności, że zostały utracone bezpowrotnie. Stąd dokładny ich opis i charakterystyka w celach rejestracyjnych jest bardzo istotna, bo może pomóc w identyfikacji ewentualnie kiedyś odnalezionych kodeksów.

Agnieszka Chamera-Nowak
Katedra Książki i Historii Mediów
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska
ORCID 0000-0001-6445-2143

Kultura książki w humanistyce współczesnej, pod red. Bożeny Koredczuk i Kamili Augustyn, Wrocław: Wydawnictwo Uniwersytetu Wrocławskiego, 2018, Książka – Dokument – Informacja, Acta Universitatis Wratislaviensis, No 3819, ss. 375 [1], il., ISBN 978-83-229-3596-5.

Prezentowana publikacja zbiorowa stanowi w pewnym zakresie pokłosie konferencji naukowej zorganizowanej pod tym samym tytułem 23-24 XI 2016 r. z okazji jubileuszu 60-lecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego. Głównym przedmiotem obrad była naturalnie problematyka kultury książki², co znalazło odzwierciedlenie w omawianym

¹ M. Hornowska przed II wojną światową podjęła próbę rekonstrukcji polskich księgozbiorów średniowiecznych. Z pożogi wojennej uratował się tylko roboczy maszynopis syntezy przygotowanej przed śmiercią Hornowskiej w 1944 r.

² Zob. *Kultura książki w humanistyce współczesnej. Konferencja naukowa z okazji Jubileuszu 60-lecia Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego Wrocław, 23-24 listopada 2016 r.*, [online] <http://www.ibi.uni.wroc.pl/konferencja> [dostęp 28.11.2018]; E. Andrysiak, E. Obała, *Ogólnopolska konferencja naukowa „Kultura książki w humanistyce współczesnej” (Wrocław, 23-24 listopada 2016 r.)*, „Acta Universitatis Lodziensis Folia Librorum” 2017, t. 1 (24), DOI: <http://dx.doi.org/10.18778/0860-7435.24.15>, [online] http://yadda.icm.edu.pl/yadda/element/bwmeta1.element.hdl_11089_22577/c/0_15__171_-182_Andrysiak.pdf [dostęp 26.11.2018].

tomie, podzielonym na cztery części. W pierwszej, noszącej tytuł *Kultura książki w badaniach nauk humanistycznych i społecznych* zamieszczono teksty prezentujące najnowsze kierunki badań bibliologicznych i informatologicznych w dwóch blokach problemowych: humanistyka cyfrowa (artykuły Zbigniewa Osińskiego, Małgorzaty Janiak i Marii Próchnickiej, Zbigniewa Gruszki, Magdaleny Ostrowskiej); nowe formy książki (artykuły Artura Rogosia, Małgorzaty Ogonowskiej, Bogumiły Staniów, Krystiana Macieja Tomali, Ewy Andrysiak, Pawła Bernackiego, Elżbiety Pokorzyńskiej). Część druga – *Historyczne aspekty kultury książki* – zawiera teksty poświęcone dziejom ruchu wydawniczego w XVII i XIX w. (artykuły Auśry Navickiené, Anny Grucy, Teresy Świątkowskiej, Marty Špániovej) oraz historii bibliotek w XIX i XX w. (artykuły Mariusza Dworsatschka, Ryszarda Nowickiego, Anny Pachowicz, Piotra Dobrowolskiego, Rafała Werszlera) ukazujące także ich rolę w kształtowaniu kultury piśmienniczej i czytelniczej. W części trzeciej, zgodnie z jej tytułem *Działalność Instytutu Informacji Naukowej i Bibliotekoznawstwa Uniwersytetu Wrocławskiego w latach 2006-2016 z perspektywy dokonań naukowych poszczególnych Zakładów*, zaprezentowano dorobek naukowy Zakładu Teorii i Historii Książki (Bożena Koredczuk), Zakładu Bibliotekoznawstwa (B. Staniów), Zakładu Bibliografii i Informacji Naukowej (Aneta Firlej-Buzon) i Zakładu Książki Współczesnej i Edytorstwa (Małgorzata Góralska). Tom zamyka część czwarta dokumentująca wspomniane na wstępie uroczystości jubileuszowe, zorganizowane 23 XI 2016 r., oraz indeks nazwisk. Stojącą na wysokim poziomie merytorycznym i edytorskim publikację, która będzie dostępna także na stronie Pracowni Humanistyki Cyfrowej IINiB UW (http://phc.uni.wroc.pl/) polecam zwłaszcza uwadze specjalistów zainteresowanych historycznymi i współczesnymi zagadnieniami z obszaru bibliologii i informatologii.

Jacek Puchalski
Katedra Książki i Historii Mediów
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska
jacek.puchalski@interia.pl
ORCID 0000-0003-2023-6988

Kolekcje w zbiorach bibliotek Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, red. Maria Kycler, Dariusz Pawelec, Bogumiła Warząchowska, Katowice: Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, 2018, ss. 431, ISBN 978-83-6569-46-07.

Książka ukazała się w serii Biblioteka Otwarta wydawanej pod redakcją Dariusza Pawelca przez Bibliotekę Uniwersytetu Śląskiego, Centrum Informacji Naukowej i Bibliotekę Akademicką. Dotychczas w jej ramach wydano

tomy: *Wczoraj i jutro Biblioteki Uniwersytetu Śląskiego*, red. M. Kycler, D. Pawelec (Katowice 2008), *Światła Biblioteki Otwartej. Rola biblioteki akademickiej w kształtowaniu społeczeństwa obywatelskiego*, red. D. Pawelec, M. Waga, J. Witek (Katowice 2016), *Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego w pięćdziesięciolecie istnienia*, red. M. Kycler, D. Pawelec, B. Warząchowska (Katowice 2018), *Biblioteki specjalistyczne Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach*, red. M. Kycler, D. Pawelec, B. Warząchowska (Katowice 2018).

Wszystkie publikacje mają nietypowy format 20x20 cm, okładki w zbliżonej kolorystyce, są związane z bibliotekami UŚ, a pośrednio z samą uczelnią. Teksty budują obraz całości nasyconej troską o zaplecze naukowe Uniwersytetu, zapewnienie prawidłowego funkcjonowania bazy będącej punktem wyjścia studiów i badań.

Omawiany tom zawiera 20 tekstów, poprzedzonych wprowadzeniem D. Pawelca zatytułowanym *Misja: Kolekcja*, w którym autor posługując się cytatami z literatury przedmiotu definiuje jasno, a nawet dowcipnie podstawowe pojęcia. Pozostałe artykuły skupiając uwagę czytelnika na opisie i analizie fragmentów, kolekcji zbiorów księżnicy UŚ i bibliotek wydziałowych definiują „bibliotekę, jako przestrzeń szczególną”³, wartą dokładniejszej analizy.

Maciej Dębóróg-Bylczyński w tekście *Ireneusz Jakubczak i jego księgozbiór w zbiorach anglistycznych Biblioteki Wydziału Filologicznego UŚ w Sosnowcu* nakreślił sylwetkę profesora I. Jakubczaka, jego życiorys, dokonania naukowe i opisał księgozbiór przejęty przez Bibliotekę w całości po jego śmierci. Autor artykułu poddał analizie dobór prac językoznawczych i książki z zakresu literatury pięknej, zwracając uwagę na rzadkie wydania oraz dzieląc je chronologicznie.

Magdalena Gil i Irena Nowak przygotowały opracowanie *Składnica Map Biblioteki Wydziału Nauk o Ziemi*. W kolekcji (30 000 jednostek) znajduje się m.in. pierwsza seryjna edycja map geologicznych ziem polskich (1879-1914) oraz rękopiśmienna „Mappa Szczególna Dóbr Sielce składające się Folwarków Sielce i części Pogoni z Sosnowcem i Miasteczkiem Modrzejów wraz Lasami przyległymi Okręgu Powiecie Olkuskim Gubernii Radomskiem położone”⁴ z połowy XIX w., odnaleziona w czasie remontu kamienicy w Sosnowcu. Katalog zbiorów kartograficznych UŚ jest dostępny online⁵.

Barbara Kołodziej z Biblioteki Teologicznej UŚ zaproponowała tekst *Biblioteki katedralne w służbie teologii akademickiej*, w którym, przywołując

³ D. Pawelec, *Misja: Kolekcja*, [w:] *Kolekcje w zbiorach bibliotek Uniwersytetu Śląskiego...*, s. 10.

⁴ Od 2010 r. znajduje się w Muzeum w Sosnowcu, zob. *Kolekcje w zbiorach bibliotek Uniwersytetu Śląskiego...*, s. 70.

⁵ PAAD – Katalog zbiorów naukowych, [online] <http://zasoby.paad.us.edu.pl> [dostęp 08.12.2018].

dane dotyczące bibliotek katedr wchodzących w skład jednostek Wydziału Teologicznego, opisuje strukturę i funkcjonowanie małych, wąskospecjalistycznych zbiorów.

Ewa Sasiadek, również z Biblioteki Teologicznej UŚ, opisała natomiast *Pamiątkowe polonica zagraniczne w kolekcji arcybiskupa Szczepana Wesolego jako źródło do badań nad polską emigracją i Polonią*. W latach 1958-2003 arcybiskup był duchowym opiekunem polskiej emigracji. Swój księgozbiór (ponad 8000 wol.) przekazał Bibliotece w 2007 r. Znajdują się w nim m.in. wydawnictwa jubileuszowe Kościoła, druki okolicznościowe towarzystw i instytucji polskich za granicą z 11 krajów, wydawnictwa poświęcone pojedynczym osobom, upamiętniające wydarzenia historyczne. Zawartość zbiorów arcybiskupa wpisuje się w tradycję podtrzymywania pamięci historycznej i ochronę szeroko rozumianego polskiego dziedzictwa kulturowego, budowanie jedności Polski z Polonią.

Charakter i funkcjonowanie zasobów Wydziału Prawa i Administracji UŚ opisała Marta Kunicka w artykule zatytułowanym *Roman Józef Longchamps de Berier i jego księgozbiór*. Kolekcja profesora (ok. 1500 wol.) jest podstawą zbiorów biblioteki wydziałowej, bowiem została zakupiona jako pierwsza. Zawiera interesujące materiały z okresu pracy uczonego we Lwowie i jego podróży po krajach Europy Zachodniej, także egzemplarze ze znakami proweniencyjnymi potwierdzającymi ich przynależność do rodziny profesora. Jest to kolekcja o charakterze użytkowym, zawierająca materiały potrzebne do pracy zawodowej, które według autorki nie noszą znamion wydań bibliofilskich.

O zbiorach innego znakomitego polskiego uczonego napisała M. Kycler. W opracowaniu *Komeniana w księgozbiórze Profesora Bogdana Suchodolskiego* autorka skupiła uwagę na fragmencie kolekcji (98 wol.⁶) związanym bezpośrednio z Janem Amosem Komeńskim, którego twórczość i życie były w centrum zainteresowań profesora aż do lat 70. XX w.⁷ Zbierał wszystkie wydania jego prac oraz opracowania. Natomiast Katarzyna Ossolińska opisała materiały zgromadzone przez profesora w związku z jego zainteresowaniami sztuką. W tekście „*Sztuka oprócz życia chwilą pozwala także doznawać wartości wiecznych...*”. Kolekcja książek z zakresu sztuki w księgozbiórze profesora Bogdana Suchodolskiego podała m.in. wielkość całkowitą księgozbióru określoną na 15 000 wol. oraz, co istotne, datę jego przejęcia przez UŚ – rok 1993. Zainteresowanie sztuką wpisuje się w koncepcję idei wychowania estetycznego głoszoną przez B. Suchodolskiego. Ta część kolekcji była gromadzona wspólnie z żoną profesora, Marią Suchodolską, historykiem

⁶ Zob. aneks w *Kolekcje w zbiorach bibliotek Uniwersytetu Śląskiego...*, s. 150-157.

⁷ Tamże, s. 139.

sztuki i kustoszem Działu Grafiki i Akwareli Muzeum Narodowego w Warszawie. Przeważają w niej albumy malarstwa i grafiki artystów z całego świata i różnych epok, także omówienia stylów i technik malarskich, zagadnień konserwacji; są to także wydawnictwa z historii architektury i muzealnictwa. Doskonale prezentuje się dział sztuki polskiej uzupełniony tomami z serii Katalog Zabytków Sztuki w Polsce oraz katalogami wystaw i zbiorów muzealnych. Autorka artykułu wskazuje na drogi, którymi książki trafiły do biblioteki profesora.

Katarzyna Wołek z Biblioteki Wydziału Filologicznego UŚ przygotowała opis *Kolekcji podręczników szkolnych z księgozbioru Ludwika Brozka*, bibliofila i bibliotekarza nazywanego „Śląskim Estreicherem”. Przez lata swej aktywności dokumentował piśmiennictwo polskie na Śląsku. Jego księgozbiór liczył ponad 30 000 wol. – część została zniszczona w czasie II wojny światowej, część kupił UŚ⁸, reszta pozostaje w pieczy rodziny. Kolekcja podręczników przechowywana w zbiorach Biblioteki wydziałowej liczy 124 pozycje z lat 1856-1976, przy czym 88 tytułów pochodzi z okresu międzywojennego. Zachowała się w dobrym stanie, stanowiąc źródło do badań nad językiem polskim, cenzurą i stanem oświaty na Śląsku na przestrzeni 120 lat.

To tylko kilka zasygnalizowanych fragmentów książki. Jej recenzentem wydawniczym jest Maria Piślupczak-Majerowicz, co stanowi dodatkową rekomendację prezentowanych tekstów. Prace zamieszczone w tomie zostały przygotowane zgodnie z zasadami obowiązującymi publikacje naukowe. Całość, co jest jednak rzadkością w przypadku prac zbiorowych, została uzupełniona o indeks osobowy. Część tekstów wzbogacają zdjęcia druków i archiwaliów. Na uwagę zasługuje aparat naukowy publikacji. Rozbudowane przypisy znakomicie uzupełniają omawiane zagadnienia, np. o opisy stanu badań czy najnowszą literaturę przedmiotu. Każdy artykuł ma ponadto bibliografię, przypisane słowa kluczowe i streszczenia w językach polskim i angielskim.

Tom prezentuje interesujące spojrzenie na zbiory bibliotek UŚ, sygnalizuje kolekcje warte podjęcia dodatkowych badań w celu szczegółowego ich opracowania, rekonstrukcji dróg książek i zainteresowań kolejnych ich właścicieli.

Elżbieta Maruszak
Biblioteka Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska
e.szklarska-maruszak@uw.edu.pl

⁸ Tamże, s. 387.

Biblioteki specjalistyczne Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach, red. Maria Kycler, Dariusz Pawelec, Bogumiła Warząchowska, Katowice: Oficyna Wydawnicza Waclaw Walasek, 2018, ss. 310, ISBN 978-83-6569-45-91.

Jest to kolejny tom wydany w serii Biblioteka Otwarta. Jego recenzentem wydawniczym jest Zdzisław Gębołyś. Znajdujemy w nim 20 tekstów dotyczących funkcjonowania bibliotek UŚ wraz z oddziałem w Cieszynie⁹ i Biblioteką w Ośrodku Dydaktycznym w Rybniku¹⁰, jednostką, której zbiory w 2013 r., podobnie jak Biblioteki Studium Wojskowego¹¹ (1991 r.) weszły w skład zbiorów Biblioteki UŚ, czy Centrum Kultury i Informacji Amerykańskiej American Corner¹² działającym jako sekcja Biblioteki UŚ. Większość tekstów ma w tytułach ramy chronologiczne działalności opisywanych placówek (np. Stefan Gutowski, Mirosława Kucharczyk: *Biblioteka Międzynarodowej Szkoły Nauk Politycznych w Katowicach 1998-2013*). Opisują szczegółowo historię powstania jednostek, które obsługują oraz struktury organizacyjne bibliotek (np. Danuta Kowalska-Caban: *Biblioteka Studium Praktycznej Nauki Języków Obcych Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach – czterdzieści dwa lata działalności 1972-2014*). Wymienia się nazwiska pracowników (Bogumiła Warząchowska: *Biblioteka Teologiczna Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach w latach 2001-2016. Rekonesans badawczy w piętnastolecie działalności*), przytacza dane dotyczące zarządzania zbiorami, m.in. szczegółowe zestawienia liczbowe jednostek z podziałem na lata i typy zbiorów (zob. Teresa Sowa: *Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych Uniwersytetu Śląskiego 1973-2016. Tradycja i nowoczesność*), prezentuje się statystykę udostępniania informacji o zbiorach (np. Ewa Zemska, Maria Golda: *Wczoraj, dziś, jutro. Biblioteka Wydziału Pedagogiki i Psychologii Uniwersytetu Śląskiego w Katowicach 1978-2016*), bywa omawiana baza lokalowa bibliotek. Opisane placówki mają w Internecie swoje strony, w większości prowadzą akcje promujące nabytki i czytelnictwo (np. Elżbieta Grabarska, Anna Kwiecień: *Biblioteka Niemiecka i Medioteka Języka Niemieckiego w latach 1994-2017*). Kilka tekstów podnosi wagę współpracy placówek w ramach systemu biblioteczno-informacyjnego i komunikacji z pracownikami naukowymi (m.in. wspomniany wcześniej tekst T. Sowy: *Biblioteka Wydziału Nauk Społecznych...*;

⁹ E. Kudelska, *Biblioteka Uniwersytetu Śląskiego Oddział w Cieszynie jej powstanie i przeobrażenia w latach 1971-2017 na tle uwarunkowań środowiska lokalnego*, [w:] *Biblioteki specjalistyczne...*, s. 100-114.

¹⁰ M. Kycler, *Biblioteka w Ośrodku Dydaktycznym w Rybniku (2002-2013). Rekonesans badawczy*, [w:] tamże, s. 124-141.

¹¹ R. Mateusiak, *Biblioteka Studium Wojskowego (1982-1991) i losy jej księgozbioru po likwidacji Studium Wojskowego*, [w:] tamże, s. 151-163.

¹² M. Laber, *Centrum Kultury i Informacji Amerykańskiej American Corner 2012-2017*, [w:] tamże, s. 142-150.

Katarzyna Wojtek, Justyna Januszewska: *Długa i kręta droga od Biblioteki Wydziału Humanistycznego do Biblioteki Wydziału Filologicznego w Katowicach 1968-2017*).

Znajdujemy w książce podstawowe zagadnienia i problemy współczesnego bibliotekarstwa naukowego, mające wpływ na podejmowanie decyzji dotyczących gromadzenia, opracowania i udostępniania zbiorów w każdej z opisywanych bibliotek. Niezmiernie istotne jest podkreślanie przychylnego nastawienia do placówek środowiska naukowców i studentów, głównych odbiorców informacji przygotowywanej przez biblioteki.

Tom, podobnie jak inne wydane wcześniej w serii Biblioteka Otwarta, posiada indeks osobowy dla całości, każdy z tekstów zamieszczonych w książce ma bibliografię, przypisy, streszczenie w języku polskim oraz słowa kluczowe.

Zabrakło, moim zdaniem, tekstu wprowadzającego, podsumowującego pracę i osiągnięcia bibliotek działających w ramach i we współpracy z UŚ, wyznaczającego im zadania, którym powinny sprostać wobec wyzwań XXI w. Mottem jednego z artykułów¹³ jest zdanie szkockiego filozofa i pisarza Thomasa Carlyle (1795-1881): „Prawdziwy dzisiejszy uniwersytet tworzy biblioteka”, czyżby? – możemy zapytać przewrotnie w obliczu tzw. „Ustawy 2.0” o szkolnictwie wyższym (z dn. 20 VII 2018), w której słowo biblioteka pada jeden raz – w odniesieniu do systemu biblioteczno-informacyjnego¹⁴.

Elżbieta Maruszak

Biblioteka Wydziału Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska

Dokumenty życia społecznego w badaniach i praktyczne ich wykorzystanie. Materiały z Ogólnopolskiej Konferencji „Dokumenty życia społecznego w badaniach i praktyczne ich wykorzystanie” Wrocław, 6-7 października 2016 r., red. tomu Aneta Firlej-Buzon, Warszawa: Wydawnictwo Stowarzyszenia Bibliotekarzy Polskich, 2017, ss. 267, [1], il., Propozycje i Materiały, 95, ISBN 978-83-64203-97-8.

Dokumenty życia społecznego (dżs) są niezwykle bogatym, a jednocześnie mało zbadanym źródłem informacji. Ich owocne wykorzystanie wiąże się zazwyczaj ze żmudną pracą zaczynającą się od ich pozyskiwania i opracowania przez bibliotekarzy, a dla badaczy od wyszukania pożądaných dokumentów. W przypadku dżs-ów szczególne trudności na jakie napotkać mogą

---

¹³ *Biblioteki specjalistyczne...*, s. 282.

¹⁴ Ustawa z 20 VI 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce, Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa dn. 30 VIII 2018 r., poz. 1668, s. 14, [online] <https://www.uw.edu.pl/wp-content/uploads/2018/09/ustawa.pdf> [dostęp 06.12.2018].

jedni i drudzy wynikają z ich efemerycznego charakteru, dużej różnorodności formalnej i treściowej oraz mnogości, a także dynamicznego przyrastania zbiorów współczesnych/bieżących.

Materiały tego typu od lat są przedmiotem refleksji bibliotekarzy i bibliologów, praktyków i teoretyków. W efekcie co jakiś czas pojawiają się opracowania zbiorowe lub monograficzne dotyczące problematyki dżs-ów w pracy bibliotecznej czy praktyce badawczej. W 2016 r. we Wrocławiu odbyła się Ogólnopolska Konferencja „Dokumenty życia społecznego w badaniach i praktyczne ich zastosowania”, której dorobek opublikowano w pracy zbiorowej pod redakcją Anety Firlej-Buzon.

Tom podzielono na pięć części tematycznych: 1. *Dokumenty życia społecznego – źródło badań i wiedzy praktycznej*; 2. *Praktyki gromadzenia i opracowywania dokumentów życia społecznego*; 3. *Dokumenty życia społecznego w małych bibliotekach*; 4. *Przechowywanie – Konserwacja – Digitalizacja*; 5. *Dokumenty życia społecznego w sieci*. W pierwszej części znalazły się trzy artykuły traktujące o efemerach jako przedmiocie i źródle badań, także w ujęciu historycznym (np. A. Firlej-Buzon, *Dokumenty życia społecznego w badaniach polskich humanistów*). Znacznie obszerniejsza jest licząca osiem artykułów część druga, dotycząca doświadczeń praktycznych bibliotekarzy, głównie z dużych bibliotek naukowych (w tym troje reprezentujących BUW). Poruszono w niej zagadnienia gromadzenia, opracowania i przechowywania dżs-ów w bibliotekach akademickich i publicznych, problematykę form efemeryd oraz kształtowania się poszczególnych zbiorów. W kolejnej, trzeciej części na przykładzie zasobów Legnickiej Biblioteki Publicznej, Miejskiej i Powiatowej Biblioteki Publicznej w Nowym Tomyślu oraz działalności Ośrodka KARTA ukazano pracę z drukami ulotnymi w mniejszych placówkach ale również zbiory dżs-ów jako element dokumentowania życia społeczności lokalnych.

Publikacje ulotne, okazjonalnego przeznaczenia, były drukowane często na papierze złego gatunku, występowały między innymi w formie ulotki, afiszu, czy broszury codziennego użytkowania. W ich naturze leży nietrwałość. Dokumenty trafiające do zbiorów bibliotecznych wymagają nierzadko zabiegów konserwatorskich, specjalnego przechowywania, ochrony przed zdefektowaniem. Jedną z technik zabezpieczenia zbiorów, która jednocześnie pozwala na szerokie udostępnianie ich treści, jest digitalizacja. Właśnie kwestii ochrony i digitalizacji zbiorów dżs dotyczą trzy artykuły zamieszczone w czwartej części książki. Część piątą i ostatnią stanowi artykuł Małgorzaty Kowalskiej *Formalne, techniczne i praktyczne aspekty ekspozycji dokumentów życia społecznego w bibliotekach cyfrowych*. Jest on naturalnym zamknięciem omawianej publikacji. Autorka prezentuje między innymi formy obecności dżs-ów w cyfrowym uniwersum, ich opracowanie oraz możliwości dotarcia do nich (na przykładzie platformy dLibra).

Czytelnik otrzymał publikację dość niejednorodną, takie jednak są zwykle materiały pokonferencyjne. Są one odbiciem problematyki interesującej badaczy przedmiotowych zagadnień. W przypadku dokumentów życia społecznego kwestii do omówienia pozostaje wciąż wiele i są one bardzo zróżnicowane. Mimo że od wielu już lat (co wykazano w artykule A. Firlej-Buzon) dżs-y pozostają w kręgu zainteresowań badawczych, mimo że od dekad są traktowane jako specjalne zbiory biblioteczne, stanowią wciąż wyzwanie i dla bibliotekarzy praktyków i dla teoretyków, a przede wszystkim są nieprzebadaną kopalnią informacji dla badaczy. Warto się więc nimi zajmować i warto poznawać różne zagadnienia oraz refleksje z nimi związane, co omawiana publikacja umożliwia.

Mikołaj Ochmański
Katedra Książki i Historii Mediów
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska
m.ochmanski@uw.edu.pl
ORCID 0000-0001-9365-2654

Janusz Tandeki, *Archiwa w Polsce w latach 1944-1989. Zarys dziejów*, Toruń: Wydawnictwo Naukowe Mikołaja Kopernika, 2017, ss. 261, [9] s. tablic: fot., ISBN 978-83-231-3857-0.

Archiwa jako instytucje gromadzące dokumenty – zarówno te dotyczące przełomowych i granicznych wydarzeń, jak i te utrwalające nawet nadobniejsze aspekty życia społecznego – odgrywają ważną rolę w procesie formowania więzi narodowych, państwowych czy regionalnych. Na ich zasobach „opiera się polska historiografia i kultura historyczna, dla których tego rodzaju instytucje były (i są nadal) swego rodzaju stróżami i «spichrzami» historii, strzegącymi ważnych dóbr kultury narodowej”¹⁵. Zarys¹⁶ funkcjonowania archiwów na ziemiach polskich w latach 1944-1989 przygotował, w oparciu o bogatą literaturę przedmiotu, niestety nie sięgając do materiałów archiwalnych, Janusz Tandeki. Autor od roku 1994 jest pracownikiem Instytutu Historii i Archiwistyki Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu, gdzie obecnie kieruje Zakładem Źródłoznawstwa i Edytorstwa. Jego zainteresowania badawcze skupiają się na historii miast, dziejach państwa krzyżackiego w Prusach, naukach pomocniczych historii – przede wszystkim

---

¹⁵ J. Tandeki, *Archiwa w Polsce w latach 1944–1989. Zarys dziejów*, Toruń 2017, s. [7].

¹⁶ Sam autor książki wyraźnie to podkreśla, że „[...] nie miał jednak ambicji przedstawienia pełnego spektrum dziejów wszystkich archiwów polskich w tym okresie, a przygotował ją, kierując się głównie potrzebami adeptów archiwistyki, archiwistów-praktyków i innych osób interesujących się historią archiwów”. Tamże, s. 10-11.

archiwistycy i dyplomatyce – oraz edytorstwie źródeł historycznych, co znajduje odzwierciedlenie w publikowanych pracach¹⁷. Autor w latach 2013–2017 sprawował funkcje wiceprezesa Towarzystwa Naukowego w Toruniu¹⁸, jest członkiem Stowarzyszenia Archiwistów Polskich, Internationale Historische Kommission zur Erforschung des Deutschen Ordens w Wiedniu, Historische Kommission für ost- und westpreußische Landesforschung w Berlinie oraz redaktorem naczelnym naukowego periodyku (wydawanego przy współpracy Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej – Książnicy Kopernikańskiej z Wydziałem Nauk Historycznych Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w Toruniu) – „Folia Toruniensia”.

Recenzowana książka w mniej rozbudowanej formie ukazała się w syntezie *Historia nauki polskiej*¹⁹ opracowanej pod auspicjami Instytutu Historii Nauki Polskiej Akademii Nauk, jako jeden z rozdziałów zamieszczony w drugiej jej części poświęconej instytucjom naukowym²⁰. W poszerzonej samoistnej wersji Autor nadał opracowaniu takie same ścisłe cezurę chronologiczną, to jest lata 1944–1989, argumentując to zmianami administracyjnymi, ustrojowymi i politycznymi, jakie dokonywały się w Polsce (np. od powołania Polskiego Komitetu Wyzwolenia Narodowego w roku 1944; po rok pierwszych demokratycznych²¹ po II wojnie światowej wyborów). Praca została podzielona na dziesięć rozdziałów merytorycznych (nie licząc *Wstępu* i *Zakończenia*), na łamach których scharakteryzowano granice i ustrój Polski po 1945 r., odbudowę i działalność służby archiwalnej po II wojnie światowej, zasady funkcjonowania archiwów po ogłoszeniu dekretu w 1951 r., dalszą

¹⁷ W jego dorobku jest ponad 50 pozycji książkowych autorskich lub współautorskich. Wymienię zaledwie kilka: *Cechy rzemieślnicze w Toruniu i Chełmnie. Zarys dziejów* (Toruń 1983); *Średniowieczne księgi wielkich miast pruskich jako źródła historyczne i zabytki kultury mieszczańskiej (organizacja władz, zachowane archiwalia, działalność kancelarii)* (Warszawa 1990); *Szkice z dziejów Torunia i Prus w średniowieczu i na progu czasów nowożytnych* (Toruń 2008); *Edytorstwo źródeł historycznych*, wspólnie z K. Kopińskim (Warszawa 2014); *Quelleneditionen zur Geschichte des Deutschen Ordens und anderer geistlicher Institutionen. Editions-wissenschaftliches Kolloquium 2017*, hrsg. von H. Flachenecker, K. Kopiński, J. Tandecki (Publikationen des Deutsch-Polnischen Gesprächskreises für Quellenedition, 9; Toruń 2017); *Księga ławnicza Starego Miasta Torunia (1479-1515)*. Cz. 1 (1479-1501); Cz. 2 (1502-1515) = *Liber scabinorum Veteris Civitatis Torunensis (1479-1515)*. Pars 1 (1479-1501); Pars 2 (1502-1515), wyd. K. Kopiński, K. Mikulski, J. Tandecki (Toruń 2018).

¹⁸ W latach 2010–2012 był sekretarzem generalnym tego gremium.

¹⁹ Na ponad 1600 stronach – podzielonych na trzy części – przedstawiono ogólną sytuację nauki w całym okresie powojennym. W części pierwszej omówiono *Warunki rozwoju nauki polskiej. Państwo a społeczeństwo*, w drugiej – *Instytucje*, trzeciej zaś relacje – *Idee a polityka*.

²⁰ J. Tandecki, *Organizacja i działalność archiwów w Polsce w latach 1944-1945*, [w:] *Historia nauki polskiej*. T. 10, cz. 2: *Instytucje*, red. L. Zasztowt, J. Schiller-Walicka, Warszawa 2015, s. 271-357.

²¹ Autor określa je jako „częściowo demokratyczne wybory, których wyniki stały się początkiem końca Polskiej Rzeczypospolitej Ludowej”, cyt. za J. Tandecki, *Archiwa w Polsce w latach 1944-1989...*, s. 11.

ich reorganizację po reformie administracyjnej z 1975 r., jak również zmiany, jakie przyniosła ustawa o państwowym (narodowym) zasobie archiwalnym, w tym zasadach jego przechowywania, opracowywania, zabezpieczania, udostępniania i popularyzowania. J. Tandecki omówił także kwestie związane z narastającym zasobem archiwalnym, rolą i znaczeniem archiwów zakładowych, budownictwem archiwalnym i profilaktyką ochrony zbiorów (wspomniał zaledwie o Centralny Laboratorium Konserwacji Archiwaliów działającym przy Archiwum Głównym Akt Dawnych), kształceniem i kompetencjami kadry archiwalnej oraz działalnością naukową i popularyzatorską archiwów. Zagadania te opisał na 113 stronach książki. Kolejne 84 strony zajmuje *Rzut oka na dzieje i zasób najważniejszych archiwów państwowych w latach 1945-1989*²², czyli lapidarny informator o 34 archiwach podległych bezpośrednio Naczelnemu Dyrektorowi Archiwów Państwowych, w tym trzech o statusie archiwów centralnych. Opracowanie zamyka *appendix* poświęcony pamięci znakomitego znawcy historii nowożytnej i najnowszej, archiwisty i edytora źródeł profesora Andrzeja Tomczaka, zmarłego 8 II 2018 r. Jego naukowe *curriculum vitae* bardzo silnie jest powiązane z odrodzoną po II wojnie światowej polską służbą archiwalną, co dodatkowo obrazują zamieszczone na końcu tomu 24 fotografie, pochodzące ze spuścizny Profesora przekazanej w depozyt Archiwum Uniwersytetu Mikołaja Kopernika Toruniu. Jemu pracę swoją zadedykował Autor.

Poręcznie wydane przez Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika w formacie A5 opracowanie J. Tandackiego można uznać za kompendium wiedzy o działalności polskich archiwów w okresie 1944-1989, użyteczne przede wszystkim dla studentów archiwistyki i bibliologii.

Dorota Pietrzekiewicz
Katedra Książki i Historii Mediów
Wydział Dziennikarstwa, Informacji i Bibliologii
Uniwersytet Warszawski, Warszawa, Polska
d.pietrzekiewicz@uw.edu.pl
ORCID 0000-0003-3870-5308

---

²² Tamże, s. 127-211.